

קהלתו בפרט וליהודי הונגריא בכלל. עבודתו העקריית אשר לה הקדיש כל עתותיו, היתה הישובה אשר יסד שם ואשר בה למדו גם מדעים חלונים וביחוד שפות. בתחלה היו לו רק 4 תלמידים, אבל מספרם גדל מהרה, ובצאתו מא"ש היו 160 תלמידים. בהונגריא היתה עליו עבודה קשה עד מאד, ביחוד בעת ה"קאנגרס", אשר בו יצאו חרדי הונגריא מהקהלות ויסדו להם עדות מיוחדות. מתנגדיו משמאל ומימין רבו. הרבה מה "חרדים" התנגדו לשיטתו והתנגדות זו הביאה לידי יסוד הסמינריון בבודפשט תחת הנהלת ה"ניאולוגים" המתקנים. אך רוב מתנגדיו, – הטובים שבהם – הכירו באשיותו ובתום רוחו, אף כי שיטתו לא היתה נוחה להם.

הגאון ר' יהודה אסאד זצ"ל במכתבו לה, כתב סופר "אשר בו הוא מסביר למה הוא יוצא נגד ר' עזריאל, קוראו ידידינו הגאבדק אש' מהר"ע ה"ה (5) מספרים גם, כי פעם אחת בהתנצל ר' עזריאל לפני ר' יהודה הנ"ל כי לא בקרו, מחמת כי הלך לדבר מצוה, אמר ר' יהודה בדרך הלצה: לא אמת, ר' עזריאל אינו הולך רק רץ הוא לדבר מצוה. אחד מתלמידיו המובהקים של ר' עזריאל הרב דר' הורוויץ ז"ל מפרנקפורט, מספר עליו 6, כי פעם בקרו אחד מגדולי הגאונים בהונגריא, ובצאתו אמר כי לא בא אלא לראותו בפעולתו, ועתה בצאתו מתפלא ומשתומם הוא על פעולתו. רק טענה אחת יש לו ולשאר גדולי הונגריא עליו. וזו: אנו, רבני הונגריא מדברים מדי יום ביומו כמה שעות אודותיו. כל תוכן רוחו נפלא הוא בעינינו. הנו גדול התורה כמותו, ירא שמים אולי יותר מאתנו... רק טענה אחת יש לנו נגדו האין גדול פמותו מלמד בכל יום שעות אחדות שפות לטינית ויונית. על עיקר הדיון, אם אסור או מותר הדבר, אינו רוצה להתווכח עמו. כבודו מתיר ואנו אוסרים. אבל היאך יכול כבודו לגרוע אותו השעות מלמוד התורה. ועל זה באה התשובה: "אותן חששות שכבודו עם שאר רבני הונגריא מקדישים לדבור אודותי אני חוסך ואיני מדבר לא בהילדעסהיימער ולא באיש אחר. הן הנה השעות שבהן לחוד אני עוסק בלמודי החוק, ואיני חוסכן משעות למודי בתורה".

גם הגאון ר' יואל אונגר בעל "ש"ת הריב"ט" אחרי היותו עמו ימים אחדים, אמר בעת הפרדו "קשה עלי פרידתכם" (7) ובאמת עבד ה"ה כמעט יותר מכפי כחו 20 שעות ביום למד ולמד, לשינה היו די לו ד' שעות. עוד בהיותו באלטונה אמרו עליו כי באם יאריך היום כה' שעות ועבוד ה"ה 26 שעות ביום (8). הרבה פעמים בהרצותו שצוריו התהלך אנה ואנה, כדי להסיר שינה מעל עיניו.

אך התנגדות ידידיו וחבריו מרבה רוחו ובשמחה קבל ההתמנות בקהלה החרדית בברלין "עדת ישראל". שהוא היה רבה הראשון ושהוא שכללה ויסדה. מרבנותו בא"ש ראוי להעיר, כי העיד על עצמו, שבמשך שמשו שם כסא הרבנות לא בא אף פעם לידי גירושין, ותמיד עלה בידו להביא ה"צדדים" בד"ת לידי פשרה (9).

בשעת תרכ"ט נתמנה לרב בברלין. בעת שעבודתו הספרותית נתהוה ע"פ רוב בעת היותו בא"ש, פנה עתה לעבודות אחרות. ראשית עבודתו היה יסוד בית ספר ללמודי הדת, אשר השתכלל במשך הזמן וכיום קיימים כמה בתי ספר עממיים וגימנזיון לנערים ובעד נערות. מצשהו השני היה יסוד בית מדרש לרבנים (תרל"ג). עבודתו זו היתה העקריית בימי חייו ואליה נשא תמיד עיניו. מאות תלמידים, יצאו מבית מדרשו והפיצו תורה בכל קצוות התבל. רוב רבני אשכנז הנם תלמידיו או תלמידי תלמידיו. ובצדק מעיר עליו מורי ורבי הרב דר' גרינבערג נ"י (10) "זו כחו הגדול של רבינו, שהשאייר אחריו לא ספרים מרובי הכרכים ועשירי הסגנון, ספרים המפרנסים את המוח או מלהיבים את הלב שהשפעתם זמנית

ומוגבלת, אלא אנשים חיים וקיימים, הבאים להנות מזיו שכיתו שלא פסקה מבית מדרשו, דור הולך ודור בא, והתורה ואהל מועד אשר נטה לה הגאון הזה, לעולם עומדים, ומשם רוצי בני ישראל שואבים רוח הקודש".

אבל עוד עבודות רבות היו מוטלות עליו, שרק הוא בהתמדתו הרבה היה יכול להוציאן לפועל. בעבודותיו אלה קנה לו שם עולם ובהיותו פעם בקובנה אמר הגאון הגדול רבן של כל בני הגולה ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר זצ"ל: "זה היום קיינו לו".

רק מעט מעבודותיו נוכל להזכיר כאן: בעת הרעב הגדול בפרס וברויה (תרכ"ט–תר"ל), דאג בעד היהודים שסבלו ביותר מהרעבון. בעת הפרעות ברוסיה בקבץ כסף בעד המהגרים הרבים ומאז נלוה אליו השם "קונסול היהודים הרוסים". בעת מלחמת צרפת עם אשכנז יסד בית חולים בעד החיילים היהודים שנפצעו והעמידו תחת השגחת אשתו. הוא השפיע שפרופ. לוי שלח צ"י ה"אלינס" לאבסיניה לדרוש בשלום ה"פלשים", אשר עד אז לא היה להם שום מגע ומשא עם שאר היהודים. ובכל זאת מצא עוד סנאי להוציא בהוצאה מדעית בהיותו 70 שנה ה"הלכות גדולות" ע"פ כתבי יד, אשר גדול עוד ערכה כיום.

מענינת ביותר היא עבודתו בעד א"י. הוא קנה לעצמו ב"פחת תקוה" חבל אדמה, ומסר הרוח לכלול התלמוד תורה דהתם. ע"י השפעתו יסדו בירושלים, בתי מחסה לעניי ארץ ישראל, והוא עצמו יסד ונהל "עזרת הנדחים" אשר הצילה הרבה נפשות מידי ה"מסיון" ששלחה אז רשתה על יהודי הארץ. השובה הי גם בימינו דעתו על העבודה בא"י. הוא רצה ליסד שם בתי ספר לאמנות ורק משום חשש מחלוקת מנע עצמו מצעד זה. במאמרו על א"י, הקובץ הראשון אשר בו נאספו כל הידיעות ההיסטוריות הנוגעות לישוב הארץ אומר בזה"ל (11) "מגמת עבודתו בעד א"י, היא רק ליסד שמה מושבות, אבל אין בדעתי להעביר הארץ תחת רשות היהודים, אסור לנו לשכוח, כי לפי מאמר חז"ל (כתובות קיא') התרה הקב"ה בגולים שלא לדחוק את הקץ. מונח רק החוב הקדוש עלינו, לסלול הדרך בעד העתיד המשיחי".

מכתביו הרבים אשר זומר גדול נמצא בהם לחקר דברו ימי ישראל הנם עוד בכתב יד (כפי עדות נכדו בפני). גם ההגהות הרבות אשר כתב על צידי העמודים בספריו, לא ראו אור עולם ומחכים לחוקר. על ידיהם נוכל אולי עוד יותר להכיר גדול האשיות הזו, גאוניותו והלך רוחו של גבור האומה הלו. בן ע"ט שנה ד' תמוז תרנ"ט יצאה נפשו בטרה. כפי עדות עצמו העמיד יותר מ-1200 תלמידים. ויפה אומר עליו כורי ורבי, מורה בביהמדר' לרבנים ד"ר גרינבערג (12). כידוע התואר הגדול שנותנים החסידים לצדיקיהם הוא התואר "רבי" – סתם ה"רבי" – כך מכונה כל צדי בפי בני סיעתו, וכדאי לציין הדבר שגדול ישראל זה שנתנה מן החסידים 13, נעטר דוקא בתואר כבוד זה מהמון מעריציו ועד היום הזה כשמוכירים כאן את התואר ה"רבי" הכל יודעים כי הוא הוא המכוון. אכן זהו משפט נאמן של ההיסטוריא ומסבבה, השופט העליון. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

- (1) עפ"ענשטיין ב"ישרון" של הדר' וואהלגעמוטה, שנה 7, עמוד 275.
- (2) דר' י. הילדעסהיימער: דריי פארשרענע. מובא אצל רוב הביוגרפים.
- (3) במאמרו ר' הילדעסהיימער המודפס בחבורו "פאן איזוראעלס לערע אונד לעצען".
- (4) עיין "דריי פארשרענע" הנ"ל, איך הוא מפרש המלים הללו.
- (5) איגרות סופרים חלק ג' עמוד 39. ועיין שם בהערות המו"ל הרח"ב שלמה סופר זצ"ל שהרבה יש להעיר עליה.
- (6) מובא במאמרו של דר' כהן הנ"ל (הערה 3).
- (7) מובא בישרון הנ"ל שנה 15 עמוד 388 ע"י הרב מישרע בשארעשפאטאק.
- (8) ע"י הביוגרף הראשון שתואר חייו, בעורו בחיים חיותו קארפערלעט.
- (9) דר' י. הילדעסהיימער: געזאמלטע אויפגעזע, עמוד 32.
- (10) במכתביו "מצדיק הרבים" עמוד יב' (11) בספר הנזכר בהערה (2), עמוד 216.
- (12) "מזמור יד". (10) עמוד יד'. (13) בעת היותו בהונגריא. (הערתי)